

ÜSKÜP İSA BEY CAMİİ HAZİRESİ'NDEKİ ŞAHİDELER

GÜL TUNÇEL*

ÖZ

Üsküp İsa Bey Camii Haziresi'ndeki on yedi adet şahide form, işleniş niteliği ve tasvir özellikleri bakımından kapsamlı bir şekilde tanımlandıktan sonra önce kendi aralarında daha sonra da farklı bölgelerdeki Osmanlı şahideleri ile karşılaştırma ve değerlendirmeleri yapılarak Türk Sanatındaki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, İsa Bey Camii, şahide, Osmanlı, bezeme.

TOMBSTONES IN THE CEMETERY OF SKOPJE ISA BEY MOSQUE

ABSTRACT

In Skopje İsa Bey Mosque Graveyard, design and decoration of seventeen tombstones have been described and was tried to identify their artistic characteristics and their place in Turkish art by evaluating and comparing them firstly with in themselves and then with the other Ottoman tombstones.

Key Words: Skopje, İsa Bey Mosque, tombstone, Ottoman, decoration.

Balkanlar'daki en önemli Osmanlı merkezlerinden birisi Üsküp şehridir. Osmanlı anıtları bakımından da zenginliği bilinen Üsküp'ün en tanınmış eserleri arasında yer alan İsa Bey Camisi'nin¹ (H.880/M.1475) 20. yüzyıl başlarında geniş bir hazireye² sahip olduğu bilinmekle beraber, mezartaşlarından³ çok az kısmının

* Yard. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara, TÜRKİYE.

¹ Üsküp İsa Bey Camii ve mimarisi hk. Bkz. S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.23, S.1-2, İstanbul 1963, s.1-80 (s.43); S. Eyice, "Üsküp'te Türk Devri Eserleri", *Türk Kültürü*, S.11, (Eylül), Ankara 1963, s.20-30; A. Nikolovski, D. Comakov, K. Balabanov, *The Cultural Monuments of the Socialist Republic of Macedonia*, Üsküp 1971, s.34, 35; E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya*, C.III, İstanbul 1981, s.250-254; K. Tomovski, "Islamic Architecture", *Macedonian National Treasures*, Üsküp 1989, s.238-249; L. Bogoevic Kumberaci, *Osmanlı Spomenici vo Skopje*, Skopje 1998, s.48-55; M.Z. İbrahimgil, "Üsküp'te Tabhaneli-Zaviyeli Camiler", *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yaıımları*, Kayseri 2001, s.315-338, (s.319-322).

² Hazire'nin eski fotoğrafları için bkz, A. Nikolovski, D. Comakov, K. Balabanov, *a.g.e.*, s.35; E.H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.238'de resim 1345.

³ Mezar taşı ve mezarlar ile ilgili genel bibliyografya için bkz, B. Karamağaralı, *Ahlat Mezartaşları*, Ankara 1972, s.269-275; A. Ödekan, *Türkiye'de 50 yılda Yayınlanmış Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi ile İlgili Yayınlar Bibliyografyası (1923/73)*, İstanbul 1974, s.414-423; G.

günümüze ulaştığı anlaşılmaktadır. Çeşitli sebeplerle tahrip olmuş İsa Bey Camii Haziresi'ne ait mezartaşlarından günümüze gelebilenler bu makalemizin konusunu oluşturmaktadır.

Osmanlı dönemi mezartaşlarının her biri, birer tarihi belge niteliği taşıdığı kadar, Sanat tarihi bakımından da değerli birer eser niteliğindedir. Gün geçtikçe yok olan mezartaşlarının her bölgede korunması gerektiği gibi bunlara yönelik araştırmalarla kataloglanması, tanıtılması, kitabelerinde⁴ kayıtlı bilgilerin derlenmesi ve süsleme özelliklerinin Sanat Tarihi açısından değerlendirilmesi, Osmanlı tarihinin çeşitli bakımlardan aydınlatılması için son derece yararlı sonuçlar doğuracaktır. Bu anlayış doğrultusunda 1996 yılında inceleme fırsatı bulduğumuz Üsküp İsa Bey Camii Haziresi mezartaşlarını⁵ burada tanıtmayı ve Sanat Tarihi değerlerini gün ışığına çıkartmayı amaçladık.

Şimdiki duruma göre İsa Bey Camii Haziresi'nde onyediyedi adet şahide mevcuttur. Makalemizde, İsa Bey Haziresi'ndeki mezartaşlarından⁶ tarihi tespit edilenler kronolojik sırayla, diğerlerini ise tepelik biçimlerine göre gruplandırılarak tek tek tanıtmaktayız. Form ve süsleme özelliklerini dikkate alarak kendi aralarındaki benzerlik ve farklılıklara göre sınıflama yaptık, daha sonra diğer bölgelerdeki Osmanlı mezartaşları ile karşılaştırarak Sanat Tarihindeki yerlerini belirlemeye çalıştık.

Üsküp İsa Bey Camii Haziresi'ndeki Mezartaşları :

Ş.1/- Kare prizma şeklindeki gövde (resim 1-4), üstten sarık biçiminde bir tepelikle taçlanmıştır⁷.

Gövde, tamamen kitabe metnine ayrılmıştır. Yazı, zemine göre sathi çıkıntı yapan silmelerin meydana getirdiği panolar içersine satırlar halinde kabartılmıştır.

Tunçel, *Batı Anadolu Bölgesi'nde Cami Tasvirli Mezartaşları*, Ankara 1989, s.253; H. Türkmenoğlu, *Mezar-Mezarlık ve Mezartaşları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*, Ankara 1989; Anonim, "Éléments pour une Bibliographie Internationale sur les Cimetières et les Traditions Funéraires dans le Monde Turc et Islamique. Türk ve İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri, Hakkında Uluslararası Bir Kaynakça Denemesi", *Cimetières et Traditions Funéraires dans le Monde Islamique. İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, Ankara 1996, s.211-255.

⁴ Kitabelerdeki yazı hk bkz: U. Derman, "Mezar Kitabelerinde Yazı Sanatımız", *Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, S.49/328, İstanbul 1975, s.36-47; Ş. Boyraz, *Türkiye'de Mezartaşı Sözleri*, Ankara 2003.

⁵ Mezartaşlarının kitabe metnini okuyup Latin harflerine çeviren sayın Tahsin Saatçi ile Ar. Gör. Altan Çetin'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

⁶ Yazımızda konu edilen şahideli taşlar, Ş.1, Ş.2..... kısaltmasıyla, belirtilmiştir.

⁷ Prizmatik gövdeye sahip şahide ölçülerinde; ilki yükseklik, ikincisi prizmatik gövdenin çevresidir. Son ölçü ise sarık veya kavuk şeklindeki tepeliğin çevresini vermektedir. Ş.1- Şahide ölçüleri : 95 x 50 12.5 x 4 x 102 cm.

Gövdenin alt bölümü toprak altında bulunduğundan, kitabenin tamamı okunamamaktadır. Kare prizma biçimindeki gövde, baklava şeklindeki, prizmatik Türk üçgenlerden meydana gelen kuşakla, yüzeyinde dekoratif nitelikte unsurlara yer verilmeyen boyuna bağlanmaktadır.

Tepelik, oldukça plastik profillerle oluşturulmuş bir sarık şeklindedir. Bu sarığın alt tarafa yakın bölümüne bir rozet motifi, yüzeyden kabartılarak işlenmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

Gövdenin “a” yüzü:

fi Ayasluk

el-merhum

Muhammed bin

Gövdenin “b” yüzü:

el-mübarek

Allah ğufire (ğafarallahu)

el-daim

Gövdenin “c” yüzü

Salih

Çelebi

vaka-e

fi nehri

şale

Gövdenin “d” yüzü :

ilahi

bin

Hasan

ve ileyhi

Sene

978

Ş.2- Dikdörtgenler prizması şeklindeki gövde (resim 5), kesik piramit görünüşündeki bir boyunla sarık biçimindeki tepeliğe birleşir⁸.

Gövdenin sadece bir yüzüne kitabe metni yazılmış, diğeri düz bırakılmıştır. Yazı, harflerin etrafındaki zeminin kazınması ile meydana getirilen gövde üzerindeki büyükçe bir yüzeye, satırlar halinde kabartılmıştır. Gövdeden, baklava şeklindeki prizmatik Türk üçgenlerinden meydana gelen kuşakla boyuna geçilmektedir.

Tepelikte yer alan kavuğun beyzi formu üst bölümü profillerle dilimlere ayrılmıştır. Oval alt kısmın yüzeyinde bize göre sol tarafa, balık kılıcı şeklinde taranmış bir şerit işlenmiştir.

Kitabenin okunabilen metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

.....
Ruhu için el-fatıha
Sene 1885

Ş.3- Üstten kavuk biçiminde bir tepelikle taçlanan mermer başucu şahidesi bir boyunla, aşağıya doğru daralan plaka şeklinde bir gövdeye bağlanır⁹. Gövdenin alt kısmı içbükey bir daralma yaparak, birbirine paralel kenarlarla uzanır (resim:6).

Kitabe, gövdenin büyük bir bölümünü kaplayacak şekilde, kazınarak oluşturulan pano içerisine, yüzeyden kabartılan harflerle yazılmış ve üst-orta kısımdan basık kemer formu bir niş ile kuşatılmıştır. Her iki yandan düz yüzeyli plastik silme bordürleri ile sınırlanan gövde üzerinde yer alan kitabe, alta doğru daralarak inen yüzeyde de devam etmektedir.

Kitabenin yukarıdaki gövde yüzeyinde; iki köşeye birer tane, çevreleri kazınarak konturlanan sekiz kollu birer rozet işlenmiştir. Gövde ile boyunun bağlantı hattı, sathi, düz yüzeyli bir çift silme arasında uzanan kırık çizgilerin meydana getirdiği frizle belirginleştirilmiştir.

⁸ Ş.2- Şahide ölçüleri : 142 x 70 20x2 + 15x2 x 74 (üst çevre) cm.

⁹ Plaka şeklindeki gövdeye sahip şahide ölçülerinde ilki yükseklik, ikincisi enidir. Gövdesi yukarıya doğru genişleyen taşlarda, alt kısmın eni önce, yukarı kısmın eni daha sonra olmak üzere iki ayrı rakam halinde verilmiştir. Son ölçü ise fes, sarık, kavuk şeklindeki tepeliğin üst çevresi veya çapını vermektedir. Ş.3- Şahide ölçüleri : 160 x 20.5 – 41 – 43.5 x 32 (çap) cm.

Tepelikte yer alan kavuğun beyzi formlu üst bölümü profillerle dilimlere ayrılmıştır. Oval görünümlü sarığın bize göre sağ üst tarafındaki bölümü üçgen şeklinde kabartılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve el-Hallak el-Baki

El-merhum el-mağfur

El-muhtac ila rahmetillah

El-Mecid Muhammed Babek

Ibn Safizade Efendi

Ruhu için el-fatiha

Sene 1231

Ş.4- Yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen (resim 7) plaka şeklindeki gövde, yüksek sivri kemer görünüşünde bir tepelikle taçlanmıştır¹⁰.

Kitabe, yatay doğrultuda uzanan üç kademeli bir profil kuşağının orta bölümde meydana getirdiği basık kemer şeklindeki bir bordürle üstten kuşatılmıştır. İki yandan ve alttan ise, içteki yarım silindirik kesitli, dıştaki sathi düz yüzeyli, iki profil kuşağı arasında yer alan testere dişi şeklindeki bir friz ile sınırlanmıştır. Gövde, her iki yandan, taş kenarlarında balıksırtı şeklinde taranmış bir bordürle belirginleştirilmiştir. Yazı, birbirine paralel silme kuşakları ile meydana getirilen pano şeklindeki yüzeylere satırlar halinde kabartılmış ve tarihinin yer aldığı son satır, harflerin etrafındaki zeminin tıraşlanması ile oluşturulan yarım daire görünümlü kartuş içine yerleştirilmiştir.

Kitabe üzerinde yer alan tepelik yüzeyinde; eksenine yaprak demeti ve bunun iki yanına da "C-S" kıvrımları yapan iri birer dal, uçları aşağı dönük "Ω" şeklindeki bir kıvrımla, karşılıklı simetri teşkil edecek şekilde birleştirilerek zeminden kabartılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve 'l-Baki

Emr-i hakka hail olmaz ... beka

Tayy ... sırrı cemalin Afıtab

¹⁰ Plaka şeklinde gövdeye sahip üstten, sivri kemer, teğetli kemer ya da üçgen biçiminde tepelikle taçlanan şahide ölçülerinde; ilki yükseklik, ikincisi enidir. Gövdesi yukarıya doğru genişleyen taşlarda, alt kısmın eni önce, yukarı kısmın eni daha sonra olmak üzere iki ayrı rakam halinde verilmiştir. Son ölçü ise fes, sarık veya kavuk çevresi ya da taşın kalınlığını vermektedir. Ş.4- Şahide ölçüleri : 178 x (41-50) x 6 cm.

*Ben Cevahir. kadın idim binti Hacı Efendi
 Emr-i hakka razı oldum sadır
 Zevc-i pakim Abdurrahman Efendi pür haya
 Şöyle bin meyl umuhabbet verdi hallâk-ı latif
 Ömr-i dünya bizde olsa idi olmaz...
 Câm-ı mevdi içti bunca enbiya-i mürselin
 Gonca gülün bende ...
 Ruhuçün el-fatıha Sene 1281
 H.1281 / M. 1864*

Ş.5- Üstten sarık şeklinde tepelikle taçlanan mermer başucu şahidesi, konik görünümlü boyunla, paralel kenarlarla uzanan plaka şeklindeki gövdeye bağlanır¹¹. Gövde yüzeyi, aşağıya doğru daha ensiz kenarla devam eder (resim 8).

Gövde yüzeyi, büyük ölçüde kitabeye ayrılmıştır. Yazı, sınırları kazıma çizgilerle belirlenen farklı genişlikteki panolar içerisine, birbirine paralel satırlar halinde zeminden kabartılmıştır. Kitabe metninin tarih veren son satırı gövdenin daralan alt bölümünde yer almaktadır.

Kitabe üzerinde yer alan gövde yüzeyinde, yarım daire şeklindeki alana, sınırları bir çift kazıma çizgi ile belirlenen, dört yapraklı yarım çiçek tasviri işlenmiştir.

Konik görünümlü boyun yüzeyinde süs unsurlarına rastlanmamaktadır. Çok sade görünümlü kavuk şeklindeki tepelikte; beyzi görünümlü üst bölüm profillerle dilimlere ayrılmıştır. Oval alt kısmın yüzeyi tamamen düz bir görünüme sahiptir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şeklindedir:

*Hüvel hallakul baki
 El-merhum el-mağfur
 El-Seyit el-Sait Muhammed
 El-hac Bekir Efendi
 İbni Lütfullah
 Ruhü için el-fatıha*

¹¹ Ş.5- Şahide ölçüleri : 147 x 33 x 63 (sarık üst çevre) cm.

Ş.6- Yukarıya doğru genişleyerek yükselen mermer plaka gövde (resim:9), boyun formunda daralarak sarık şeklinde bir tepelikle taçlanır¹².

Mezar kitabesi, üstten yatay doğrultuda uzanan bir profil çiftinin orta bölümde meydana getirdiği basık kemer şeklindeki bordürle kuşatılmıştır. Diğer üç taraftan ise, içteki plastik dıştaki sathi düz yüzeyli iki silme kuşağı boyunca "S" şeklinde kıvrımlar oluşturan bir friz ile sınırlanır. Dokuz satırlık yazı, düz silmelerin meydana getirdiği panolar içerisine yatay sıralanan harflerle kabartılmıştır.

Gövdenin, kitabe üzerinde kalan bölümü, plastik görünümlü profillerin meydana getirdiği kenar bordürleri ile konturlanmış; yüzeyi, karşılıklı simetri teşkil edecek şekilde "C-S" kıvrımları oluşturan dal ve yapraklarla, zeminden kabartılarak süslenmiştir.

Dekoratif nitelikte hiçbir süs unsurunun bulunmadığı boyunun üzerindeki silindirik başlık, yatay doğrultuda uzanan altı kazıma çizgi ile profillenmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve el-Hallak el-Baki

El-merhum el-mağfur el-muhtac

İla-rahmetillah rabbuhu el-Gafur

Müezzin Gazi İsa Bey

Min Tarik Nakşibend Hacı

Adem efendi b. Yahya

Gafire Allahu lehuma

Ruhuiçün el-fatıha

Sene 1308 Sinni 82

Ş.7- Mermer malzemeye yapılan başucu şahidenin plaka şeklindeki gövdesi (resim 10) yukarıya doğru hafifçe genişleyerek, üstten iri bir rozetle taçlanmıştır¹³.

Gövdenin büyük bir bölümünü kaplayan kitabe, elips biçiminde, yarım silindirik kesitli bir profil ve buna bitişik, sathi çıkıntı yapan iki silme arasında uzanan testere dişi görünüşündeki frizin oluşturduğu bir bordürle sınırlanmıştır.

¹² Ş.6- Şahide ölçüleri : 156 x 26-38.5-45 x 27.5 (sarık üst çapı) cm.

¹³ Ş.7- Şahide ölçüleri : 164 32-40 x 6.5 (taş kalınlığı) cm.

Yazı, harf çevrelerinin kazınması ile elde edilen birbirine paralel satırlar halinde zeminden kabartılmıştır. Sathi çıkıntı yapan silmelerle birbirinden ayrılmış satırların en sonuncusu, yarım daire şeklindeki bir niş içindedir.

Tepelikte eksene, kitabe metnini dıştan sınırlandıran silme kuşakları ile teğet teşkil edecek şekilde onsekiz kollu iri bir rozet yerleştirilmiştir. Kazıma ile kolları belirginleştirilen bu rozetin merkezine, düz yüzeyli ince bir profille konturlanan onbir kollu, orta kısmı ufak bir kabara ile belirginleştirilmiş bir göbek işlenmiştir. Bu rozetin alt tarafta kalan kollarının oturduğu düz zemin, her iki yandan uçları dışarı bakan "C" şeklinde kıvrımlı barok karakterli birer yaprakla sınırlanmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve-el Hallak el-Baki

El-merhume el-mağfure

El-muhtac ile rahme

Rabbuhu el-Gafur

Hanife Fikret

Bint Abdullah

Ruhu için el-fatiha

Sene 1315

H.1315 / M.1897

Ş.8- Mermer plaka şeklindeki gövde (resim 11), yukarıya doğru hafifçe genişleyerek, kademeli bir boyunla kavuk görünüşündeki tepeliğe birleşir¹⁴.

Gövde yüzeyinin büyük bir bölümünü kaplayan kitabe, alt ve üst kenarları yarım daire şeklinde sınırlanan bir pano üzerinde yer alır. Yarım silindir kesitli profil üzerine oturan testere dişi şeklindeki bir bordür, yazı metnini çepeçevre kuşatır. On altı satır halinde kabartılan yazı, yatay silmelerin meydana getirdiği panolar içerisine alçak kabartmayla işlenmiştir.

Kitabenin üzerinde kalan gövde yüzeyi; merkezdeki dört yapraklı stilize bitkisel bir motifin, her iki tarafına simetrik bir kompozisyonla yerleştirilen iç içe geçmiş sivri ucu dışarıya bakan ">" şeklinde yaprakların zeminden kabartılması ile işlenmiştir. Kemer köşeliklerine, karşılıklı simetri teşkil edecek şekilde uçları taş kenarına bakan "C" kıvrımlı birer yaprak yerleştirilmiştir.

¹⁴ Ş.8- Şahide ölçüleri : 203 x 38-48 x 86 (sarık çevre) cm.

Gövdeyi üstten sınırlandıran profile oturan, ve boyna geçişte bir kademe oluşturan yüzey; merkeze yerleştirilen dört yapraklı bitkisel bir motifin iki tarafına, uçları taş kenarına bakan "C" şeklindeki profillerin meydana getirdiği bezemeye sahiptir. Yukarıya doğru daralarak yükselen boynun üzerinde yer alan başlığın alt kenarından itibaren yarıya yakın bölümü, sarık şeklini verecek tarzda kazıma çizgilerle belirginleştirilmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve el-Hallak el-Baki

Zaira bunda yatan mürd-i huda-yı muhterem

Mutu kable en temutu sırrına mutevasıl idi

seni almış üç olunca mevlidi hüsni hatime

Şerri kabile can verdi, çünkü vuslata kabil idi

Ve zati kübrüya olmuşdu nakşibendi

Az arif ve fazıl idi

Çok memduh idi hem kendi mahbub el-kulüb

Amil esrarı ilmi ile amel idi

Bir bismillah ile sabrı ile rahmetli

Abid el-rahman Reşit kamil idi.

Kalkandelenli Şeyh Mustafa ruhu en-nefisesi

Nazarlarının halifesi ve Gazi İsa

Bey hatibi Şeyh Abdurrahman Efendi

Merhumun ruhuna el-fatıha

Sene 1316

Ş.9- Kare prizma şeklindeki gövde (resim 12-15) bir boyunla sarık görünüşündeki tepeliğe bağlanır¹⁵.

Gövde, kare prizma biçiminde yapılmış olup, yüzeyi tamamen kitabe metnine ayrılmıştır. Yazı, çevresi tıraşlanarak kabartılan harflerle, birbirine paralel sathi silmeler arasındaki panolar içerisine işlenmiştir. Gövdenin alt bölümü top-rak altında kaldığı için kitabenin tamamı okunamamaktadır.

¹⁵ Ş.9- Şahide ölçüleri : 115 x 60 15x4 x 101.5 (sarık çevre) cm.

Gövde, baklava biçimindeki prizmatik Türk üçgenlerinden meydana gelen kuşakla, yüzeyinde süs unsurlarına rastlamadığımız boyuna birleşmektedir. Boyunun üst bölümü de plastik profillerle dilimlenmiş sarıkle taçlanmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Gövdenin “a” yüzü:

İnde rabbihi

Hasibe

Nefüha

Vel Talabu lillahi murzat

Muhammed bey ibni

Gövdenin “b” yüzü:

esvahuma

el-Cennetu

an ibretin

zi.

Senefi

Zil kade

Gövdenin “c” yüzü:

Kad intেকে el-merhum

El mağfur el muhtaç

İla rahmetillah

Gövdenin “d” yüzü:

Muhammed Bey

Hüseyin hüve

bin İsa Bey

yesserellahu lihyetehü

ve vaza –a ...

.....

Ş.10- Kare prizma şeklinde gövde (resim 16-18), silindirik bir boyunla sarık görünüşündeki tepeliğe birleşir¹⁶.

Dekoratif nitelikte unsurlara yer verilmeyen gövdenin, sadece üst yarısı kitabe metnine ayrılmıştır. Yazı, gövdenin kazınarak çukurlaştırılması sonucu meydana getirilen sathi niş yüzeylerine, yukarıdan aşağıya doğru uzanan silmelerle ayrılan panolar içinde, düşey satırlar halinde kabartılmıştır. Gövde; baklava şeklindeki prizmatik Türk üçgenlerinden meydana gelen kuşakla boyuna bağlanır.

Boynun üzerinde yer alan sarık, enli profillerle dilimlere ayrılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Gövdenin "a" yüzü:

... olup hatırı ...

... ederdi her derdi ihya ... için

Gövdenin "b" yüzü:

zareni eyle tedarik alimi ukbaya ...

Alim ol üzerine ... sana kahr eder hem

Gövdenin "c" yüzü:

Niyazi el-hac Lutfullah Efendinin ol

vecihle muhtar olup melce-i idi her vasiyet

Ş.11- Kare prizma şeklindeki şahide gövdesi (resim 19,20), silindirik bir boyunla sarık görünüşündeki tepelikle birleşir¹⁷.

Gövde, tamamen kitabeye ayrılmıştır. Yazı, kazınarak çukurlaştırılan sathi niş yüzeylerinden üçünde boyuna, birinde enine satırlar halinde kabartılmıştır.

Prizmatik gövde yüzeyinden, dekoratif nitelikte süs unsuruna yer verilmemiş boyun bölümüne, düz yüzeyli sathi silme bordürü ile geçilir. En üstte yer alan tepelik irice bir sarık şeklindedir ve yüzeyi enli profillerle dilimlere ayrılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

El-merhum

Zade el-haç

Ataullah

Kızı el-mağfur

¹⁶ Ş.10- Şahide ölçüleri : 120 x 60 15x4x98 (sarık çevre) cm.

¹⁷ Ş.11- Şahide ölçüleri : 143 x 66 12x4 x 110 (sarık çevre) cm.

Zeynep ...

.....

rahmetullah

aleyni

ruhu için fatiha

1884

Ş.12- Birbirine paralel kenarlarla uzanan (resim 21) plaka şeklindeki mermer gövde, yukarıya doğru daralan bir boyunla sarık görünüşünde bir tepeliğe bağlanır¹⁸.

Kitabeyi her iki yandan sınırlandıran silme bordürleri, ikişer kademe ile birbirine yaklaştırılarak üst-orta kısımda basık kemer formunu almıştır. Kitabeyi üstten sınırlandıran profil ile boyun arasında kalan yüzeyde; eksene yerleştirilen beş yapraklı ufak bir rozetin her iki tarafına karşılıklı simetri teşkil edecek şekilde, yedi yapraklı iri birer rozet, konturları kazıma ile belirginleştirilerek işlenmiştir.

Gövdeden boyuna, baklava şeklindeki prizmatik Türk üçgenlerinden meydana gelen bir kuşakla geçilmektedir. Dekoratif nitelikte süs unsurlarına yer verilmeyen boynun hemen üzerine kavuk şeklinde başlık yerleştirilmiştir. Kavuğun beyzi formlu üst bölümü profillerle dilimlere ayrılmıştır. Oval görünüşlü alt kısma, ön cephe görünüşüne göre, soldan sağa kıvrım yapan bir başak, yüzeyden kabartılarak işlenmiştir. Sarığın oval görünüşlü bölümü altından görünen yüzey, kazıma çizgilerle taranmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve el-Hallak el-Baki

Kad intakale el-merhum

El-mağfur el-muhtac

İla rahmetullah

Ş.13- Silindirik gövde (resim 22), yukarıya doğru hafifçe genişleyerek, üstten sivri kubbe görünüşlü bir tepelikle taçlanmıştır¹⁹.

¹⁸ Ş.12- Şahide ölçüleri : 97.5 x 38.5 x 3.8 (taş kalınlığı) cm.

¹⁹ Silindirik gövdeli şahide ölçülerinde; birincisi yükseklik, ikincisi gövde çevresidir. Ş.13- Şahide ölçüleri : 158 x 107 cm.

Gövdenin ufak bir bölümü kitabeye ayrılmıştır. Yazı, şemse şeklinde bir kompozisyon meydana getirecek biçimde yerleştirilen harflerle, yüzeyden kabartılarak yazılmıştır. Kitabenin yer aldığı bölümün dışında kalan şahide yüzeyinde dekoratif unsurlara rastlanmaz.

Şahidenin gövde yüzeyindeki kitabe metni fazla aşınma dolayısıyla okunamamıştır.

Ş.14- Birbirine paralel kenarlarla uzanan (resim 23) plaka biçimindeki mermer gövde, üstten sivri kemer şeklindeki tepelikle taçlanmıştır.

Dekoratif nitelikte hiçbir unsurun bulunmadığı ön yüzde sadece kitabeye yer verilmiştir. Şahide, taş kenarlarında, sathi, düz yüzeyli kenar bordürleri ile sınırlanmış ve mezar kitabesi, harflerin etrafındaki zeminin kazınması ile meydana getirilen büyükçe bir alanı kaplayacak şekilde yerleştirilmiştir. Yazı, Yatay, bordürlerle birbirinden ayrılmış panolar halindeki bölümlere alçak kabartma harflerle girift olarak yazılmıştır.

Gövdenin alt bölümü toprak altında kaldığı için tarih veren satırlar görülmemektedir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

La ilaheillallah Muhammedurresullallah

Intekele ila rahmetillah esseyit Sait

Bin Muhammed b. İsa Bey bin

El-haç ishak bey fi avahir cemazil ahir

Ş.15- Mermer bir plakadan yapılan şahide (resim 24), sivri kemer formundaki tepeliktен aşağıya doğru daralan gövdeye sahiptir.²⁰

Gövdenin bir bölümü kitabeye ayrılmıştır. Kitabeyi her iki yandan sınırlandıran, zemine göre çukurlaştırılmış bordürler, ikişer kademe ile birbirine yaklaştırılarak mihrap kavsarası görüntüsü verir. Kitabe metni, harflerin etrafındaki zeminin kazınması ile meydana getirilen iki pano şeklindeki yüzeye, satırlar halinde kabartılmıştır. Kavsara içerisindeki kademe ile çerçevelenen bölümde, ters "T" şeklindeki yüzey, eş büyüklükte ondört kareye ayrılmıştır. Her bir karenin köşegenleri ile bölünmesi sonucu ortaya çıkan zikzak biçimindeki yüzeyler, köşegenlerin kesişme noktalarına doğru meyilli olarak tıraşlanmıştır. Kavsara şeklindeki bölümün yukarısında, zor teşhis edilebilen bir çiçek motifi, aşağıya doğru uzanan

²⁰ Ş.15- Şahide ölçüleri : 93x44-47x8 (taş kalınlığı) cm.

palmet şeklindeki uzantıları ile birlikte zeminden oyularak işlenmiştir. Uzantılardan ortadaki düşey, yandakiler diyagonal doğrultudadır.

Ş.16- Ayak ucu şahidesinin paralel kenarlarla uzanan plaka şeklindeki gövdesinde (resim 25) üst bölüm teğetli bir kemer biçimindedir²¹.

Gövde yüzeyine, merkezde oniki kollu yıldız²² ve kollarının uzantısı hatların birbirine geçmesinden meydana gelmiş çeşitli geometrik motiflerle oluşan kabartma ve simetrik bir kompozisyon işlenilmiştir.

Ş.17- Ayakucu şahidesinin yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka şeklindeki gövdesi (resim 26) üçgen biçiminde tepelikle taçlanır²³.

Gövdenin üst bölümünde, daire şeklinde bir profille kuşatılmış onsekiz yapraklı stilize bir çiçekten ibaret rozet vardır.

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Üsküp İsa Bey Cami Haziresi'nde incelediğimiz onyededi adet mezartaşından onbeş tanesi başucu (Ş.1-Ş.15), iki tanesi de (Ş.16, Ş.17) ayakucu taşıdır. Söz konusu şahidelerden sekiz tanesi (Ş.1-Ş.8) tarihlidir ve tarih sınırları H. 978/M.1570 H.1316/ M.1898 yılları arasındadır. Diğer mezartaşlarında aşınma veya gövdenin alt bölümünün toprağa gömülü olması dolayısıyla tarih belirlenmemiştir.

Malzeme, incelediğimiz şahidelerin tamamında mermerdir.

Hazirede yer alan şahideleri form bakımından incelediğimizde bir kısmının (Ş.1-Ş.3, Ş.5, Ş.6, Ş.8-Ş.12). Gövde, boyun ve tepelik, az sayıdaki şahidenin de boyun olmadan, gövde ve tepelik (Ş.4, Ş.7, Ş.13-Ş.17) bölümlerinden meydana geldiği görülmektedir.

İncelediğimiz onyededi adet şahideden beş tanesinde (Ş.1, Ş.2, Ş.9-Ş.11), kare ve dikdörtgenler prizması şeklindeki gövde, boyun formu verecek şekilde inceliktikten sonra üstten sarık veya kavuk biçiminde tepelikle taçlanmıştır. Aynı şekilde tepeliğe sahip beş adet (Ş.3, Ş.5, Ş.6, Ş.8, Ş.12) mezartaşı da yukarıya doğru hafifçe genişleyen veya paralel kenarlarla uzanan plaka şeklinde gövde yüzeyine sahiptir. Plaka görünüşünde gövdeye sahip şahidelerin dördünde (Ş.4, Ş.14-Ş.16)

²¹ Ş.16- Şahide ölçüleri : 130 x 52 x 11.5 (taş kalınlığı) cm.

²² Oniki kollu yıldız kompozisyonu için bkz. S. Mülâyim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*, Ankara 1982, s.87, 213, 392 (şekil 351), s.393 (şekil 352); Y. Demiriz, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul 2000, s.150-174.

²³ Ş.17- Şahide ölçüleri : 168 x 32-39 x 3.2 (taş kalınlığı) cm.

teğetli sivri kemer, birinde (§.17) üçgen biçiminde, birinde de (§.7) iri rozet görünüşünde tepelik bulunmaktadır. Sadece bir adet (§.13) silindirik gövdeli şahide vardır. Bununda üst kısmı sivri kubbe görünüşündedir.

Şahideleri tepelik bakımından incelediğimizde on adet eserden (§.1-§.3, §.5, §.6, §.8-§.12), dört tanesinde (§.2, §.3, §.5, §.12) kavuk; altı tanesinde de (§.1, §.6, §.8, §.9-§.11) sarık görünüşünde tepelik söz konusudur. Kavuklarda, beyzi görünüşlü üst bölüm profillerle dilimlere ayrılmıştır. Bu bölümün alt kısmı sarıktır. Sarık yüzeyinde, şahidelerin birisinde (§.5) dekoratif nitelikte unsura yer verilmemiştir. Bir adet eserde (§.12) sarığın sol tarafına bir başak, bir adet eserde (§.3) sağ tarafa ikizkenar görünüşünde bir üçgen, bir adet eserde de (§.2) sol tarafa balık kılıcı şeklinde taranmış bir şerit yüzeyden kabartılarak işlenmiştir. Sarık görünüşündeki tepeliklerden dört tanesi (§.1, §.9-§.11) profillerle dilimlenmiş basık küre görünüşündedir. Bunlardan sadece bir tanesinde (§.1), kalın iki profil diliminin kesişme yüzeyine, dıştan daire şeklindeki profille sınırlanmış bir rozet, büyük bir bölümü görünecek şekilde zeminden kabartılmıştır. Bir adet tepelikteki sarık (§.6) fes şeklindedir ve yüzeyi birbirine paralel sıralar oluşturacak biçimde enli profillerle gösterilen sarıkla sarılmıştır. Bir başka şahide de (§.8), tepelik takke görünüşündedir ve bunun alttan itibaren yarısı, yüzeyi kazıma çizgilerle dilimlere ayrılmış bir sarıkla kuşatılmıştır.

Plaka şeklinde gövdeye sahip dört şahideden biri (§.4) üstten yüksek sivri kemer, ikisi (§.14, §.15) teğetli sivri kemer, bir tanesi de (§.16) üçgen şeklinde tepeliğe sahiptir.

İncelediğimiz şahidelerin gövde formu farklılık göstermektedir. Bir kısmında (§.1, §.2, §.9-§.11) prizmatik görünüş söz konusudur. Bunlardan dört tanesi (§.1, §.9, §.10, §.11) kare prizma, bir tanesi de (§.2) dikdörtgenler prizması biçimindedir. Bir grup şahide plaka şeklinde (§.3-§.8, §.12, §.14-§.16) gövde formuna sahiptir. Bunlardan bir kısmı (§.3, §.4, §.6-§.8, §.15, §.17) aşağıdan yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen, bir kısmı da (§.5, §.12, §.14, §.16) birbirine paralel kenarlarla uzanan plaka görünüşündedir. Sadece bir adet mezartaşlarında (§.13) silindirik gövde mevcuttur.

Onyeddi şahideden sadece iki tanesi hariç (§.16, §.17) diğerlerinde kitabe yer almaktadır. Kare prizma şeklinde gövdeye sahip şahidelerde, (§.1, §.9, §.10, §.11) yazı, gövdenin dört yüzünü de kaplamaktadır. İki şahide de yazı (§.1, §.9) birbirine paralel silme bordürleri arasında kalan yüzeye, bir şahide de (§.10) gövde bölümünde kazınarak çukurlaştırılan yüzeylere, yukarıdan aşağıya doğru, zeminden kabartılarak yazılmıştır. Sadece bir adet eserde (§.11) değişik bir durum söz konusudur. Burada kitabe metni kazınarak çukurlaştırılan sathi niş yüzeylerinden üçünde boyuna, birinde enine satırlar halinde kabartılmıştır. Birbirinden düz yü-

zeyli profillerle ayrılan kitabe satırları (§.1, §.9), diğerlerine oranla daha yüksek kabartmadır. Dikdörtgenler prizması şeklinde gövdeye sahip bir şahide (§.2) de yazı, sadece eserin ön yüzünde mevcuttur ve kitabe metni düz yüzey üzerine alçak kabartma olarak soldan sağa meyille işlenmiştir. Bu eserlerin bir kısmında gövde yüzeyinin alt kısmı toprağa gömülü olduğundan (§.1, §.9, §.11) kitabenin tamamı okunamamıştır.

Plaka şeklinde gövdeye sahip şahidelerin ikisi hariç (§.16, §.17) diğerlerinde (§.3-§.8, §.12, §.14) gövde üzerinde kitabeye yer verilmiştir. Kitabe metni, genellikle, düz silmelerin meydana getirdiği panolar içerisine yatay sıralanan harflerle kabartılmıştır (§.4, §.6, §.7, §.8). İki şahide de (§.3, §.12) gövdenin büyük bir bölümünü kaplayacak şekilde, kazınarak oluşturulan pano içerisine, yüzeyden kabartılan harflerle yazılmış ve üst-orta kısımdan basık kemer görünümlü bir niş ile kuşatılmıştır. Bir eserde (§.5) yazı, sınırları kazıma çizgilerle belirlenen farklı genişlikteki panolar içerisine birbirine paralel satırlar halinde zeminden kabartılmıştır. Bir şahide de ise (§.14) gövde ve tepelik yüzeyinin tamamını kaplayan yazı, yatay bordürlerle birbirinden ayrılmış panolar halindeki bölümlere kabartma harflerle girift olarak işlenmiştir. Bir şahide (§.13), silindirik gövde yüzeyine sahiptir ve yazı, şemse şeklinde bir kompozisyon meydana getirecek biçimde yerleştirilen harflerle, yüzeyden kabartılarak yazılmıştır.

Plaka şeklinde gövdeye sahip şahidelerin iki tanesinde (§.5, §.14), kitabeyi, taş kenarlarında sınırlandıran silme yoktur. Bazı eserlerde (§.4, §.6) kitabe, iki (§.6) veya üç kademeli (§.4) profil kuşağının üst-orta bölümünde meydana getirdiği basık kemer şeklindeki bir bordürle üstten kuşatılmıştır. İki yandan ve alttan ise içteki yarım silindirik kesitli dıştaki sathi iki profil kuşağı arasında yer alan testere dişi şeklinde (§.4) ve "S" biçiminde (§.6) kıvrım oluşturan bir friz ile sınırlanır. İki adet şahide de (§.3, §.12) ise kitabeyi iki yandan kuşatan silme bordürleri, üst-orta kısımda basık kemer şeklini almıştır ve kitabe metninin yazıldığı bölüm niş haline getirilmiştir. Üstten kavuk (§.8) ve rozet şeklinde (§.7) bir tepelikle taçlanan iki şahide için kitabe metni tamamen benzer bir kuşakla çepeçevre kuşatılmıştır. Bu taşlarda, yarım silindirik kesitli profil ile buna bitişik sathi çıkıntılı iki silme arasında uzanan testere dişi görünüşündeki bir friz, elips biçimi oluşturan bir frizle yazıyı dıştan sınırlar.

Eserlerin bir kısmının (§.1, §.2, §.4, §.7, §.9-§.11, §.13, §.14) gövde yüzeyinde kitabe metninden başka, dekoratif nitelikte unsura yer verilmemiştir. Bazı şahidelerde; (§.3, §.5, §.6, §.8, §.12) kitabe üzerinde yer alan gövde yüzeyi bezeme açısından değerlendirilmiştir. Üstten kavuk şeklinde tepelikle taçlanmış iki şahide de (§.3, §.12) bu bölüm benzer bir görünüme sahiptir. Taşlardan birinde (§.3) her iki köşeye birer tane gelecek şekilde iki rozet, diğerinde de (§.12) ortaya

bir tane daha ilave ile toplam üç rozet, işlenmiştir. Bir başka mezartaşında; (§.5); yarım daire şeklindeki alana, sınırları bir çift kazıma çizgi ile belirlenen dört yapraklı yarım çiçek tasviri işlenmiştir. Bir başka eserde (§.6) bu yüzey, karşılıklı simetri teşkil edecek şekilde “C-S” kıvrımları oluşturan dal ve yaprakların zeminden kabartılması ile süslenmiştir. Başka bir şahide de (§.8) kitabenin üzerinde kalan gövde yüzeyi; merkezdeki dört yapraklı stilize bitkisel bir motifin her iki tarafına, iç içe geçmiş sivri ucu dışarıya bakan “>” şeklindeki stilize yaprak motiflerinin kabartılması ile bezenmiştir. Bu yüzeyde ayrıca kemer köşeliklerine uçları taş kenarlarına bakan “C” şeklinde kıvrımlı birer yaprak, simetri teşkil edecek şekilde yerleştirilmiştir.

İncelediğimiz onyeddi adet şahideden, onbir tanesinde (§.1, §.2, §.3, §.5, §.6-§.12) gövde, bir boyunla tepeliğe bağlanmaktadır. Beş adet eserde ise (§.4, §.13-§.16) plaka (§.4, §.14, §.15, §.16) ve silindirik (§.13) formlu gövde, boyun olmaksızın doğrudan tepelikle birleşmektedir. Kare (§.1, §.9-§.11) ve dikdörtgenler prizması (§.2) biçiminde gövdeye sahip şahidelerden dördünde (§.1, §.2, §.9, §.10) gövde üstten, baklava şeklindeki prizmatik Türk üçgenlerinden meydana gelen kuşakla, bir adet eserde de, (§.11) sınırları kazıma çizgi ile belirlenmiş yarım silindirik kesitli bir profille boyuna bağlanmaktadır. Kare prizma görünüşünde gövdeye sahip şahidelerin (§.1, §.9-§.11) boyunları silindir şeklindedir ve yüzeylerinde dekoratif unsurlara yer verilmemiştir. Dikdörtgenler prizması biçiminde gövdeye sahip bir adet şahide de (§.2), boyun, kesik piramit şeklindedir.

Plaka şeklinde gövde yüzeyine sahip altı adet şahideden, (§.3, §.5, §.6-§.8, §.12) beşinde (§.3, §.5, §.6, §.8, §.12) yukarıya doğru hafifçe daralarak yükselen konik görünümlü boyunla kavuk veya sarık biçimindeki tepeliğe ulaşılır. Bunların boyun yüzeylerinde dekoratif unsurlara rastlanmamaktadır. Sadece bir adet şahide de (§.8) gövdeden boyuna, üstten ince bir profille sınırlanmış bir kuşakla geçilmiştir. Bu kuşağın yüzeyi, eksene yerleştirilen dört yapraklı stilize bitkisel tasvirin iki tarafına işlenen, uçları dışa dönük “C” şeklinde profillerle bezenmiştir. Plaka biçiminde gövdeye sahip bir başka şahide de (§.7) farklı bir görüntü söz konusudur, üstten çok kollu iri bir rozetle taçlanan mezartaşında, rozetin alt kollarında yer alan yüzey, her iki taraftan, kolları dışarı bakan “C” şeklinde kıvrımlı iri bir yaprakla sınırlanmıştır.

İncelediğimiz şahidelerin bezeme ve kitabeleri relief olarak işlenmiştir. İşleniş niteliği bakımından eserlerin bir kısmında (§.2, §.3, §.5, §.10-§.14) alçak kabartma, bir kısmında da (§.1, §.4, §.6, §.7-§.9, §.15, §.16) daha plastik bir görünüş söz konusudur.

Kitabelerin bir kısmı fazla aşınma nedeniyle okunamamıştır. Okunabilenlerden anlaşıldığına göre; erkek mezartaşlarının üstten kavuk, sarık şeklinde bir

başlıkla; hanım mezartaşlarının da bitkisel bezemeli tepelikle taçlandıkları görülmektedir.

Kitabe metnlerinin birinci satırında genellikle (§.3, §.5, §.6-§.8, §.12) “Huve el-Hallak el Baki” bir adet eserde (§.4) “Huve-l-Baki” ifadesi, son satırda da daha ziyade (§.3-§.7) “ruhu için el fatiha”, bir adet eserde de (§.3) “Ruhuna el fatiha” ifadeleri görülmektedir. Yazı metnlerinde usta adı ve imzası işlenmediğinden sanatçıların kimliği hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır.

Üsküp İsa Bey Camii Haziresi’nde tespit ettiğimiz şahideler, Anadolu’da değişik hazirelerde yer alan pek çok eser ile form ve süsleme özellikleri bakımından benzerlik göstermektedir.

İncelediğimiz eserlerin bir kısmında (§.1, §.9-§.11) kare prizma biçiminde gövde, silindirik bir boyunla sarık şeklinde tepeliğe bağlanmaktadır Anadolu’da benzer örneklere; Bursa Türk ve İslam Eserleri Müzesi bahçesindeki iki şahidede rastlamaktayız²⁴. Bunlardan birinde²⁵ kitabe bütün gövde yüzeyini kaplarken, diğesinde²⁶ prizmatik gövdenin bir yüzündedir. Üstten sarık şeklinde tepelikle taçlanmış bir şahide ise paralel kenarlarla uzanan gövde formuna (§.6) sahiptir. Benzerlerine Diyarbakır Ragıbiye Medresi²⁷ Mezarlığı’nda, İzmir’de Hacı Mahmut Camii Haziresi,²⁸ ve Ali Ağa Cami Haziresi²⁹ ile Yağhaneler semtindeki Şemsi Baba Tekkesi’nin yanındaki hazirede³⁰ ve İstanbul Piyale Paşa Türbesi Haziresi’nde³¹ rastlamaktayız.

İncelememiz kapsamındaki bazı mezar taşları, yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen (§.3) veya paralel kenarlı (§.5, §.8, §.12) plaka biçiminde göv-

²⁴ Paralel örnekler için bkz., D. Karaçağ, *Bursa’daki 14-15. yüzyıl Mezartaşları*, Ankara 1994, (Kat No:1, s.23-26) (Kat No:10, s.45-47).

²⁵ D. Karaçağ, *a.g.e.*, s.23-26.

²⁶ D. Karaçağ, *a.g.e.*, s.45-47.

²⁷ Karşılaştırma örnekleri için bkz., M. İlhan, “Diyarbakır, Türbe, Yatır ve Mezartaşları”, *Cimetières et Traditions Funéraires dans le Monde Islamique, İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I*, Ankara 1996, s. 179-211, (s.197, Foto. XXVII, s.198, Foto: XXVIII)

²⁸ Bkz., N. Ülker, “İzmir-Hacı Mahmud Camii Haziresi Mezar Kitabeleri, XVIII ve XIX. Yüzyıl”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1988, s.11-42 s.37 (Foto.12), s.38 (Foto:13,16), s.39 (Foto: 17,20).

²⁹ Karşılaştırma örnekleri için bkz., N. Ülker, “İzmir Ali Ağa Cami Haziresi Mezar Kitabeleri, (XVIII ve XX. Yüzyıl)”, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı (23-27 Mayıs 1988)*, Ankara 1989, s.19-34 (s.31, Resim 8).

³⁰ Bkz., N. Ülker, “İzmir Yağhaneler’deki Mezar Kitabeleri”, XIX. XX Yüzyıl, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (26-30 Mayıs 1986), Ankara 1987, s.1-37, (s.33, Foto 18).

³¹ Karşılaştırma için bkz.: T. Çoruhlu-Y. Çoruhlu, “İstanbul’da bulunan Gemicî / Denizci Mezartaşlarına Dair Bir Değerlendirme”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (5-7 Mayıs 2000)*, İstanbul 2000, s.76-89, (s.87, 88, Resim 27).

deye sahiptir ve üstte kavuk³² biçiminde birer tepelikle taçlanmıştır. Bu tarz şahidelerin yakın benzerlerine İzmir Hacı Mahmud Camii Haziresi'nde³³, İstanbul Sokollu Türbesi Haziresi'nde³⁴ ve Bulgaristan Niğbolu'da³⁵, Rusçuk'da³⁶ ve İtalya Trieste'deki Osmanlı Mezarlığı'nda³⁷ rastlamaktayız.

Üsküp İsa Bey Camii Haziresi'nde yer alan bir şahide de (Ş.13), silindirik gövdenin üzeri sivri kubbe şeklindedir. Kitabe metni, gövdenin üst bölümüne, etrafı tıraşlanan harflerin kabartılması ile yazılmıştır. Silindirik gövdeli bu şahide ile benzer örneklere Anadolu'da Fatih Camii Haziresi'nde³⁸, Eyüp Sultan'da,³⁹

³² Kavuk çeşitleri ve 1828'de İkinci Sultan Mahmud tarafından Fesin umumi bir serpuş olarak kabulüne kadar yüzyıllar boyunca ecdadımız tarafından giyilmiş serpuşların en yaygın olduğu hakkında bkz., R.E. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara, 1967, s.148-151. Ayrıca bkz., C.E. Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt II, s.984. Ayrıca, kavuk çeşitleri ve kavuklarda bezeme için bkz, H. Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul 2000, s.206-225, (s.209, 210, 213, 214).

³³ Bkz., N. Ülker, "İzmir-Hacı Mahmud.....", s.37, Resim No:9, 10.

³⁴ Karşılaştırma için bkz, Ö. Barışta, "Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezartaşları", *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (İstanbul), basım yılı yok, s.172-180, (s.178, Foto.15, 16).

³⁵ Bulgaristan, Niğbolu (Nikopol)'deki karşılaştırma örneği hk. Bkz, M. Kiel, "Little-Known Ottoman Gravestones from some Provincial Centres in the Balkans Eğriboz/Calkis, Niğbolu/Nikopol and Rusçuk/Russe", *Cimetières et Traditions Funéraires dans le Monde Islamique, İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I*, Ankara 1996, s.319-332, (s.327, Foto. 7).

³⁶ Bulgaristan, Rusçuk'daki mezar taşı için bkz, M. Kiel, a.g.m., s.329, Resim 9.

³⁷ İtalya, Trieste'deki Osmanlı mezarlığında yer alan, kavuk biçiminde tepelikle taçlanmış benzer şahideler hakkında bkz., V. Grassi, "Trieste'deki Osmanlı Mezarlığı", *Cimetières et Traditions Funéraires dans le Monde Islamique, İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, Ankara 1996, s.201-208 (s.204, Şek.6,7; s.205,9. Mezar taşı IV).

³⁸ Silindirik gövdeli şahidelerin karşılaştırması için bkz, U. Derman, a.g.m., s.39, Resim 5.

³⁹ Karşılaştırma için bkz, S. Gülşen, "Eyüp'te Gömülü Sanatçı Mezarları", *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (İstanbul), basım yılı yok, s.206-213 (s.208'de Şakir Ağa Kabri, s.210'da Beste-kar Zekai Dede'nin kabri); A. S. Açıkgözoğlu, "Eyüp Sultan'da Ketebeli Mezar Taşları", *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (İstanbul), basım yılı yok, s.202-205 (Foto. 1, 3, 5, 9); H. Subaşı, "Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezar taşı Kitabelerinin Hat San'atı ve Tarihi Açısından Önemi", *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (İstanbul), basım yılı yok, s.181-197, (Foto. 20, 37, 43); A.C. Açıkgözoğlu, "İmzasız Bir Sami Efendi Mezar Taşı", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (8-10 Mayıs 1998)*, İstanbul 1998, s.324-327 (Resim 1, 7); V. Çetintaş, "İstanbul Eyüp Sultan Hazreti Halid Türbesi Haziresi'nde Yer Alan Mezar Taşları Konulu Tezlerin Değerlendirilmesi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul 2000, s.372-379 (s.375, Foto. 4); S. Berk, "Eyüp Sultan Sınırları İçerisinde Hattat Mustafa Rakım'a Ait Mezar taşı Kitabeleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. "Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul 2000, s.242-249 (Resim 1, 2); İ. Pala, Eyüp Sultan'da Ebussuud Haziresi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul 2002, s.186-191, (s.187, Foto. 1); N. Eralp, "Dukakinzâde Ahmet Paşa Haziresi ve Dukakinzâdeler", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul

Eyüp Sultan Hazreti Halid Türbesi Haziresi'nde⁴⁰, Eyüp Sultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi⁴¹ Haziresi'nde rastlamaktayız. Benzer özellikler sunan şahidelerin bir kısmında daha dekoratif bir görünüş söz konusudur ve kitabe metni, kıvrımlı dal ve yapraklarla çepeçevre⁴² veya üstten⁴³ kuşatılmıştır.

Üsküp İsa Bey Camii Haziresi'nde, günümüze ulaşan mezartaşlarına kayıtlı tarihlerden anlaşıldığına göre, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kronolojik bir sıra izlenmektedir. Ortadan kalkmış mezar taşlarından hiç değilse bir kısmının da daha önceki yıllara ait olabileceği ve muhtemelen caminin 1475'de inşasından itibaren 20. yüzyıla kadar uzun bir süre bu hazirenin kullanıldığı tahmin edilebilir. Şimdiki duruma göre bu hazirede mevcut mezartaşlarında görülen süslemeler, mahalli bir üslup göstermemekte, Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı merkezlerindeki şahideler kadar diğer sanat eserlerindeki genel gelişim çizgisine de paralel özellikler yansıtmaktadır.

2002, s.192-195, (s.193, Resim 1, 2); Z.C. Özsayiner, "Eyüp Hazirelerinde İki Kadın Hattat Habibe Hatun ve Habibe Hanım", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (9-11 Mayıs 2003)*, İstanbul 2003, s.178-181 (Resim, 5, 11, 14, 15).

⁴⁰ Bkz, V. Çetintaş, a.g.m, s.372-379 (Foto. 3).

⁴¹ Bkz, K. Biçici, a.g.m, s.501, Resim 28.

⁴² H. Subaşı, a.g.m, s.189, Resim 12.

⁴³ A. C. Açıkgözoğlu, "İmzasız Bir Sami Efendi Mezar" ..., s. 327. Resim 9.

Resim 1 : Şahide 1 (a)

Resim 2 : Şahide 1 (b)

Resim 3 : Şahide 1 (c)

Resim 4 : Şahide 1 (d)

Resim 5 : Şahide 2

Resim 6 : Şahide 3

Resim 7 : Şahide 4

Resim 8 : Şahide 5

Resim 9 : Şahide 6

Resim 10 : Şahide 7

Resim 11 : Şahide 8

Resim 12 : Şahide 9 (a)

Resim 13 : Şahide 9 (b)

Resim 14 : Şahide 9 (c)

Resim 15 : Şahide 9 (d)

Resim 16 : Şahide 10 (a)

Resim 17 : Şahide 10 (b)

Resim 18 : Şahide 10 (c)

Resim 19 : Şahide 11

Resim 20 : Şahide 11 (a)

Resim 21 : Şahide 12

Resim 22 : Şahide 13

Resim 23 : Şahide 14

Resim 24 : Şahide 15

Resim 25 : Şahide 16

Resim 26 : Şahide 17

